

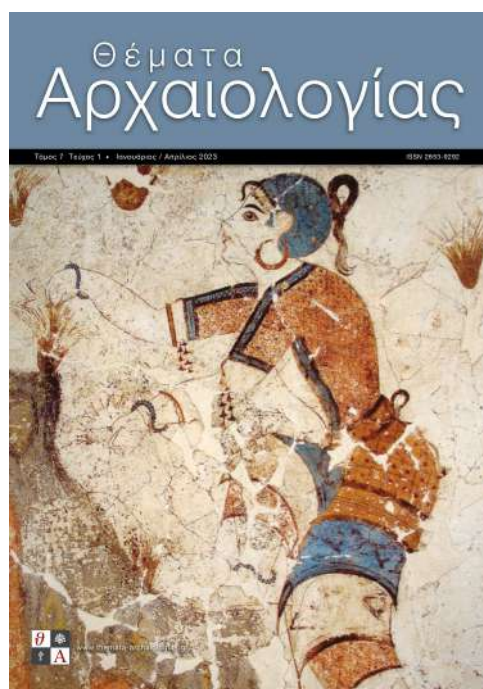

John D.S. Pendlebury. Ένας αρχαιολόγος πολεμιστής

Συγγραφέας: Γιώργος Τζωράκης

Ηλεκτρονική διεύθυνση άρθρου (Url): <https://www.themata-archaiologias.gr/wp-content/uploads/2023/12/pendlebury-John-2023-7-1-2-42-57.pdf>

© Περιοδικό Θέματα Αρχαιολογίας, τόμος 7, τεύχος 1-2, Ιανουάριος/Αύγουστος 2023, σ. 42-57

Τα **Θέματα Αρχαιολογίας** είναι ένα μη κερδοσκοπικό περιοδικό που έχει ως αποκλειστικό σκοπό να συμβάλει στην έγκυρη και επιστημονικώς αποδεκτή διάδοση και οικειοποίηση του τρόπου σκέψης και των κατακτήσεων της Αρχαιολογίας και της Ιστορίας της Τέχνης.

Αυτό το άρθρο χορηγείται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές

John D.S. Pendlebury
A warrior archaeologist

Abstract at the end of the article

John D.S. Pendlebury

Ένας αρχαιολόγος πολεμιστής¹

«Αφού όλα θα τελειώσουν καλά γιατί να φοβούμαστε τόσο;»

Γιώργος Α. Τζωράκης

Δρ Αρχαιολόγος

Ένα δημοσίευμα τοπικής εφημερίδας για το πρώτο Μνημόσυνο στο Ηράκλειο, προς τιμήν του Βρετανού αρχαιολόγου και ήρωα της Μάχης της Κρήτης, John D. S. Pendlebury, το 1947, έδωσε το έναυσμα για το συνοπτικό αυτό αφιέρωμα στο, εντυπωσιακό σε δράση, πέρασμά του από την Κρήτη. Η παρούσα εργασία σταχυολογεί πληροφορίες από τις γνωστές βιογραφίες του, όπως αυτές καταγράφηκαν αρχικά από τους N. Hammond - T. Dunbabin το 1948, πολλαπλασιάστηκαν το 1973 από την D. Powel και αναπτύχθηκαν σαφώς εμπλουτισμένες το 2007 από τη I. Grundon. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται, εδώ, στη λιγότερο γνωστή, στρατιωτική δράση του J. Pendlebury στην Κρήτη. Επιχειρείται η ανάδειξη της σχέσης του με τον τοπικό πληθυσμό, καθώς και των στοιχείων της προσωπικότητάς του, για τα οποία ο περιώνυμος Τζων, εκτιμήθηκε από τους Κρητικούς περισσότερο από κάθε άλλο συνεργάτη τους στη Μάχη της Κρήτης, αλλά και τη μετέπειτα Αντίσταση. Φωτίζεται, επίσης η σχέση του με έναν τοπικό Καπετάνιο, τον Αντώνη Γρηγοράκη ή Σατανά, που φαίνεται πως υπήρξε ο άνθρωπός του στην Κρήτη και ο σύνδεσμος, δια του οποίου προσέγγισε τους υπόλοιπους Αρχηγούς των κρητικών αντάρτικων ομάδων, τον Εμμ. Μπαντουβά, τον Γ. Πετρακογιώργη κ.ά., με τους οποίους δημιούργησε το έπος της τοπικής συμμετοχής στη Μάχη της Κρήτης και στην Αντίσταση. Οι περιγραφές στον ημερήσιο τύπο του λησμονημένου Μνημόσυνου του 1947, αποτυπώνουν για πρώτη φορά το κλίμα της εποχής απέναντι στον νεκρό Ήρωα, χωρίς τα φίλτρα που επιβάλλει η χρονική απόσταση από τα γεγονότα. Η τελετή αυτή αναπαρίσταται πλήρως, χάρις και στη συμπαραβολή τριών σπάνιων φωτογραφιών οι οποίες εικονογραφούν συγκινητικά την εκδήλωση. Ένα άλλο, μικρό αφιέρωμα τοπικής εφημερίδας, το οποίο συμβάλλει στη σκιαγράφηση του ανθρώπινου πορτρέτου του Βρετανού Λοχαγού, λίγο πριν από την έκρηξη της Μάχης της Κρήτης, συνιστά κατά τη γνώμη μας, μια από τις πιο εύγλωττες μαρτυρίες για την ανάλυση της προσωπικότητάς του. Τα παραπάνω φιλοδοξούν να αποτελέσουν μικρή μόνο *ενθύμηση* για το αποτύπωμα του John Pendlebury στην Κρήτη, εν' όψει της συμπλήρωσης 120 χρόνων από τη γέννησή του (1904), με την ευχή η επέτειος αυτή να δώσει το δικό της έναυσμα για την αναψηλάφηση της συνολικής προσφοράς του· παράλληλα δε, και για την εκ νέου αξιολόγηση του χρέους της Κρήτης, τόσο απέναντι στην Ιστορία της, όσο και απέναντι στη μνήμη του ήρωα, ο οποίος τιμήθηκε, μεν, πρώιμα με οδική ονοματοθεσία στο Ηράκλειο, εντούτοις η υπεσχημένη ίδρυση της προτομής του παραμένει ως ιστορική εκκρεμότητα.

Λέξεις ευρετηρίου

J. D. S. Pendlebury
N. Πλάτωνας
Α. Γρηγοράκης-Σατανάς
Μάχη της Κρήτης
Βίλλα Αριάδνη
I. Μουρέλος

Ἡ κοινωνία τοῦ Ἡρακλείου μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν Ἐκκλησίαν τελεῖ σήμερον ἀρχιερατικὴν θρησκευτικὴν δέησιν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ Ἄγγλου ἀξιωματικοῦ καὶ διπλωμάτου Πετλέμπουρν, ἥρωικῶς πεσό- ντος ἐξῶθι τῆς πόλεως, εἰς τὴν Μάχην τῆς Κρήτης.

Ὁ ἀείμνηστος Ἥρωος ἦτο ἐξάιρετος φίλος τῆς Κρήτης, ἐργασθεὶς ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἀρχαιολογικῶν της θησαυρῶν, ἐν τέλει δὲ ἔχυσε τὸ αἷμα του καὶ ἐθυσίασε τὴν ζωὴν του ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της.

Ἡ Κρήτη αἰσθάνεται βαθύτατα τὴν μεγάλην θυσίαν τοῦ Ἄγγλου φίλου της καὶ θέλει νὰ διαβεβαιώσῃ τὴν εὐγενεστάτην σύζυγόν του κυρίαν Πετλέμπουρν ὅτι θὰ διατηρῇ εἰς τὸ διηνεκὲς ἀγαθοτάτην τὴν μνήμην του καὶ θὰ εὐχεται διὰ τὴν ψυχὴν του. Ἡ σημερινὴ πάνδημος συμμετοχὴ τῆς κοινωνίας μας εἰς τὸ μνημόσυ- νόν του εἶναι ἡ καλύτερα ἔνδειξις τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ ποὺ τρέφει πρὸς τὸν ἀλησμόνητον ἥρωαν καὶ ἐξάιρετον φίλον τῆς Κρήτης Τζῶν Πετλέμπουρν. Ἀνεξαρτήτως τῆς τιμῆς τὴν ὁποίαν θὰ τοῦ ἀποδώσῃ ἡ ἰδιαιτέρα του Πατρίδα, ἡ Κρήτη αἰσθάνεται τὸ καθῆκον νὰ ἐκδηλώσῃ ὅλον της τὸν θαυμασμόν πρὸς τὴν μεγάλην του θυσίαν.²

Αυτὴ υπήρξε ἡ προαναγγελία στον τύπο, του πρώτου μνημόσυνου που πραγματοποιήθηκε στο Ηράκλειο τον Μάρτιο του 1947, ἡ οποία συμπύκνωνε σε λίγες γραμμὲς τὴν οὐσία τῆς ζωῆς καὶ του θανάτου του ἐξέχοντος Βρετανοῦ ἀρχαιολόγου καὶ μετέπειτα στρατιωτικοῦ που ταυτίστηκε με τὴν Κρήτη. Το ἴδιο αὐτὸ σημεῖωμα –ολιγόλογο ὡς ἐπιτύμβιο ἐπιγραμμά– ἔδωσε τὴν ἀφορμὴν γιὰ τὴ δημιουργία του ἀνά χεῖρας ἀφιερώματος, ἐπιχειρῶντας νὰ υπενθυμίσει τὴ δράση ἐνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἐλέχθη, ἀποτέλεσε, ἕνα καταπληκτικὸ μείγμα λογίου καὶ ἀνθρώπου τῆς δράσης³ (εἰκ. 1).

Ὁ Ἀρχαιολόγος John D.S. Pendlebury

Ὁ John Devitt Stringfellow Pendlebury (1904-1941) υπήρξε πολυγραφότατος Διευθυντὴς τῶν βρετανικῶν ἀνασκαφῶν στὴν El Amarna τῆς Αἰγύπτου (1930-1934) καὶ σχεδόν παράλληλα διετέλεσε Ἐπιμελητὴς τῆς Βρετανικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν –τότε Βρετανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή– στὴν Κνωσὸ (1930-1934). Ἐντυπωσιακὸς στὴν εμφάνισή, με τὸ παράστημα του διακεκριμένου ἀπὸ τὰ χρόνια του Κολλεγίου ἀθλητὴ στὸ *Άλμα εἰς ὕψος*, καὶ με ἕνα γυάλινο μάτι που εἶχε ἀποκτήσει ἔπειτα ἀπὸ σοβαρὸ παιδικὸ ἀτύχημα, ὁ J. Pendlebury δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους που περνοῦσαν ἀπαρατήρητοι.⁴

Υπήρξε διάδοχος τοῦ Duncan Mackenzie στὴν ἴδια θέση (1926-1929), ἡ ὁποία δημιουργήθηκε μετὰ τὴν παραχώρηση ἀπὸ τὸν Sir Arthur Evans τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Μινωικοῦ Ἀνακτόρου καὶ τῆς παρακείμενης κατοικίας του, τῆς *Βίλας Ἀρι-*

1. Ὁ John D.S. Pendlebury στὸ Σταυροχώρι Σητείας.

άδνης, στη Βρετανική Σχολή (1926). Θαύμαζε και εκτιμούσε τον σοφό και διάσημο ανασκαφέα της Κνωσού, αν και η σχέση τους δεν υπήρξε πάντοτε ανέφελη. Κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του (1930-1934), ο Pendlebury υπήρξε ο Επιμελητής που έβαλε σε επιστημονική τάξη την αναρχία, την οποία άφησε αναπόφευκτα στις αποθήκες, το τριαντάχρονο τιτάνιο ανασκαφικό και αναστηλωτικό έργο του Sir Arthur Evans στην Κνωσό, ο οποίος είχε αρχίσει να αραιώνει πλέον τις επισκέψεις του στην Κρήτη. Περισσότερα από 2.000 κιβώτια κεραμικής μελετήθηκαν και ταξινομήθηκαν για να επιτευχθεί η συγγραφή του *Οδηγού του Στρωματογραφικού Μουσείου*, που υπήρξε η πολύτιμη παρακαταθήκη του J. Pendlebury από τα χρόνια της επιμελητείας στην Κνωσό.⁵

Δεύτερος μεγάλος σταθμός της κρητικής ζωής του, μετά την Κνωσό, υπήρξε το Οροπέδιο Λασιθίου (1936-1939), όπου κατέληξε κατά την αναζήτηση νέας εργασίας, ανεξάρτητης από ποικίλες δεσμεύσεις. Στο απομονωμένο και άγνωστο έως τότε Λασιθί –σε συνεργασία με τη σύζυγό του Hilda White (μητέρα των δύο παιδιών τους), η οποία τον ακολούθησε από την πρώτη στιγμή στην Κρήτη– ο Pendlebury ερεύνησε και ανέδειξε μερικές από τις σημαντικότερες προϊστορικές θέσεις της Μεγαλόνησου (Καρφί, Τράπεζα κ.ά.).⁶

Καρποί της συστηματικής επιστημονικής ενασχόλησής του με την Κρήτη υπήρξαν εμβριθείς μελέτες, βιβλία και οδηγοί για τη Μεγαλόνησο.⁷ Το βιβλίο του για την αρχαιολογία της Κρήτης, *The Archaeology of Crete: An Introduction*, παραμένει βασικό εγχειρίδιο της Μινωικής Αρχαιολογίας και συνιστά πραγματική εισαγωγή στην ευρύτερη Κρητολογία, αποκαλύπτοντας το ενδιαφέρον του συγγραφέα για τους ανθρώπους, τον πολιτισμό τους, τα επαπειλούμενα τοπωνύμια, το περιβάλλον.⁸

Η Κρήτη υπήρξε πραγματικό πάθος για τον Pendlebury· εργάστηκε σκληρά, από άκρου εις άκρον της νήσου, για να την γνωρίσει, να κατανοήσει τον αρχαίο και σύγχρονο πολιτισμό της. Πεζοπορούσε σε συστηματική βάση, για ημέρες ολόκληρες, και υπερηφανευόταν, εύλογα, ότι γνωρίζει, όσο οι ντόπιοι, μονοπάτια και περάσματα. Είχε παντού φί-

λους· μιλούσε και ντυνόταν κρητικά, χόρευε, γλεντούσε, έπινε κρασί και ρακή, τραγουδούσε μαντινάδες (εικ. 2). «Οὐδείς θὰ ἠδύνατο νὰ τὸν συναγωνισθῆ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ὁρέων καὶ διαβάσεων τῆς νήσου. Οὐδείς ἐγνώριζε τὸ σύνολον τῆς νήσου κάλλιον τοῦ Ἰωάννου Πέντλεμπιουρν, [...] οὐδείς εἶχε τόσους φίλους εἰς τόσα χωρία, ὅσους οὗτος», σημειώνει για αυτόν, ο διάδοχός του στην Κνωσό, Richard Hutchinson.⁹

Η στρατιωτική δράση (1940-1941)

Τις γνώσεις του αυτές για την Κρήτη, τη μοναδική σχέση με τους ανθρώπους της θα επικαλεστεί, επίμονα, για να υπηρετήσει την πατρίδα του στο ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στρατολο-

2. Ο John D.S. Pendlebury, με κρητική ενδυμασία. Δίπλα του ο οδηγός στις αρχαιολογικές εξορμήσεις και μετέπειτα υπασπιστής του, Χρόνης Βαρδάκης.

γούμενος, τελικά, στη Military Intelligence (Research) [M(R)], τη στρατιωτική Υπηρεσία Πληροφοριών του Υπουργείου Πολέμου της Μεγάλης Βρετανίας – μετέπειτα SOE.¹⁰ Σκοποί της υπηρεσίας αυτής ήταν η οργάνωση τοπικής αντίστασης και εν συνεχεία η αποσταθεροποίηση του εχθρού στις κατεχόμενες χώρες, με ενέργειες όπως η ενίσχυση της ανυπακοής, η οργάνωση ανταρτοπόλεμου, ο ανορθόδοξος πόλεμος. Ως νέο στρατιωτικό στέλεχος ο Pendlebury εκπαιδεύτηκε για σύντομο διάστημα αλλά αυστηρά, με διαφόρων τύπων δοκιμασίες και αξιολογήσεις (εικ. 3).

Στις 12 Ιουνίου του 1940, επέστρεψε στο Ηράκλειο και εγκαταστάθηκε αρχικά στη γνώριμη για αυτόν *Βίλα Αριάδνη*, και έπειτα στην πόλη. Επισήμως ήταν ο νέος Υποπρόξενος της Μεγάλης Βρετανίας στην Κρήτη· στην πραγματικότητα, όμως, αποτέλεσε τον μόνο εκπρόσωπο της στρατιωτικής Βρετανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών στη Μεγαλόνησο, κατέχοντας τον βαθμό του Λοχαγού. Η απόρρητη αποστολή του ήταν να αποτελέσει τον σύν-

δεσμο ανάμεσα στη χώρα του και τους κατοίκους της Κρήτης, με σκοπό να προετοιμάσει την άμυνα στην επικείμενη Μάχη της Κρήτης.¹¹

Πρώτος στόχος του ήταν να εντοπίσει ποιους Κρητικοί ήταν Αγγλόφιλοι, σύμφωνα με προϋπάρχοντες και νέους ιδεολογικούς προσανατολισμούς, στη διχασμένη, όπως ολόκληρη η Ελλάδα, Κρήτη. Από την «κατηγορία» αυτή θα οργάνωνε αντιστασιακές ομάδες, οι οποίες θα υπερασπίζονταν την Κρήτη στον επικείμενο πόλεμο. Πίστευε ακράδαντα πως μπορούσε να οργάνώσει τη λαϊκή άμυνα στο νησί, σε τέτοιο βαθμό ώστε να υποκαταστήσει με επάρκεια την απουσία των στρατιωτών της 5ης Μεραρχίας Κρητών, που είχε μετακινηθεί στο Αλβανικό Μέτωπο αφήνοντας την Κρήτη σχεδόν αφρουρητη.¹²

Προσέγγισε αποτελεσματικά τους αγγλόφιλους *Καπετάνιους* της Κρήτης. Αυτοί ήταν κυρίως παλαιμάχοι –από τους τόσους πολέμους της Κρήτης– επικεφαλής οικογενειών και ομάδων, εγνωσμένων ικανοτήτων και κύρους. Ξεχώρισε τον Αντώνιο

3. Ο John D.S. Pendlebury εξασκούμενος στην σκοποβολή, στη Μονάδα Καταδρομών Μέσης Ανατολής.

Γρηγοράκη ή Σατανά, παλαιό οπλαρχηγό και εγνωσμένου κύρους βενιζελικό της πόλης, όπως διαβεβαίωνε ο Πρόξενος των Βρετανών στο Ηράκλειο Μιχάλης Ηλιάδης, και όπως πιστοποιούσε ένα σοβαρό τραύμα του από το Κίνημα του 1935. Ήταν ο μεγαλύτερος σε ηλικία Καπετάνιος της Κρήτης και συνδύαζε θάρρος, σύνεση και αξιοπιστία. Ήταν εκείνος που ξεχώριζε, όπως έλεγε ο Pendlebury, για τον αέρα της ήρεμης εξουσίας του, και του θύμιζε διακεκριμένο παλιό ευγενή, ή και πειρατή της Ελισαβετιανής εποχής. Έγιναν αχώριστοι και ξεκίνησαν την ίδρυση του δικτύου συμμαχικής κατασκοπείας και τοπικής αντίστασης σε ολόκληρη την Κρήτη, που έμελλε να δοξαστεί το αμέσως επόμενο διάστημα. Ο ίδιος ο J. Pendlebury «όργωσε» και πάλι την Μεγαλόνησο, εκπαίδευσε και εξόπλισε εθελοντές και άλλες διαθέσιμες τοπικές δυνάμεις, εν αναμονή της επικείμενης επίθεσης ενάντια στην Κρήτη.¹³

Η φυσική άνεση με την οποία κατόρθωνε να διεισδύει στην κρητική κοινωνία αποτελούσε το κύριο προσόν του για την επιτυχία της αποστολής του. Δεν είναι γνωστή αντίστοιχη περίπτωση ξένου, σε καιρό ειρήνης ή πολέμου, που αγαπήθηκε τόσο πολύ από τους Κρητικούς, οι οποίοι φαίνεται πως διέκριναν σε αυτόν στοιχεία και της δικής τους ιδιοσυγκρασίας: το θάρρος, τη δύναμη, το πάθος με ό,τι καταπιάνονται, τη λατρεία για την Κρήτη, για τη ζωή, για τη γυναίκα, για το καλό κρασί, για την παρέα. Αυτά μαζί με την ανεπανάληπτη «κρητογνωσία» του γοήτευαν αναμφίβολα τους ντόπιους συνομιλητές του, οι οποίοι αναγνώριζαν την ηγεσία του, κρίνοντάς τον ως ισοδύναμο αλλά προφανώς αξιότερό τους.

Οι αναφορές των Βρετανών για τη σχέση του J. Pendlebury με τους ντόπιους, είναι χαρακτηριστικές:

- Γνώριζε τις διαλέκτους κάθε χωριού, και τα μικρά ονόματα όλων. Η δύναμη και το χιούμορ του ήταν ο πραγματικός δεσμός με αυτούς τους ακατάλυτους άνδρες.¹⁴
- Οπουδήποτε και αν πηγαίναμε με τον Τζων υπήρχε ζωηρή υποδοχή και μέσα στο υπηρεσιακό αυτοκίνητό μας σχηματιζόταν σωρός από φρούτα και λουλούδια.
- Οι στενοί φίλοι του ήταν παντού και το να κυκλοφορείς μαζί του ήταν μια μάλλον διονυσιακή παρέλαση της κρητικής φιλοξενίας.¹⁵

Ιδίως οι συμπολεμιστές του αποτιμούσαν με θαυμασμό –ίσως και απορία– τα ασυνήθιστα στοιχεία της προσωπικότητάς του:

- Ήταν φημισμένος για τις γνώσεις του περί της Κρήτης και των Κρητικών, για την απίστευτη αντοχή του στα πιο απόκρημνα βουνά, και την ικανότητά του να πίνει δυνατό κρασί χωρίς να ιδρώσει το αυτί του κι έπειτα να διασχίζει τη μαοροσειρά μετά την άλλη. Ήταν ένα καταπληκτικό μείγμα λογίου και ανθρώπου της δράσης. Η παρουσία του γέμιζε τον καθένα με ζωή και αισιοδοξία και κέφι, κι αυτό το πνεύμα φάνηκε να αιωρείται για πολλά χρόνια μετά τον θάνατό του.¹⁶

Εντυπωσιάζουν και οι περιγραφές της αφοσίωσης των Κρητών ανταρτών στον Βρετανό συμπολεμιστή τους, για την οποία αρκούσε και μόνο η επίκληση του ονόματος του J. Pendlebury:

Εξαιτίας της γνώσης του, της δύναμής του, και στο όνομά του, κατόρθωσα να κάνω στα βουνά ό,τι έκανα, σημειώνει ο διάδοχός του στον Ψηλορείτη, Jack Hamson. Το όνομα του ήταν πράγματι αυτό που επικαλούμασταν σε εκείνα τα βουνά: «Με στέλνει ο κύριος Τζων..., ο κύριος Τζων προτείνει..., ο κύριος Τζων χρειάζεται...». Αυτά ήταν τα σίγουρα συνθηματικά μου. Αν και ήταν απών, ήταν πάνω στη δύναμη του που βασιζόμουν.

Ακόμη και μετά τον θάνατό του J. Pendlebury, η επίκληση του ονόματός του «ξεκλείδωνε» τη σχέση ανάμεσα στους Βρετανούς και τους Κρητικούς αντάρτες.

Ήταν ο Pendlebury που πρωταρχικά δεσμεύτηκε σε εκείνους τους άνδρες. Ήταν εξ αιτίας του ονόματος του ως αρχηγού, που αυτοί με υπάκουαν, εγώ ήμουν για αυτούς ένας τυχαίος ξένος, αυτός είχε ζήσει μαζί τους και τους γνώριζε. Εγώ ήμουν η ηχώ της φωνής του, που αυτοί άκουγαν και μπορούσαν να απαντήσουν, επισημαίνει ο Jack Hamson.¹⁷

Αποτέλεσμα της προεργασίας του Pendlebury, σε συνδυασμό με το ώριμο αντιστασιακό φρόνημα των Κρητών, υπήρξε το έπος της Μάχης της Κρήτης (20/5/1941), ιδίως στο σκέλος της πρωτόγνωρης, λαϊκής συμμετοχής, που υπήρξε σχεδόν καθολική. Η καθοριστική συνεισφορά του Pendlebury στον τομέα αυτόν αναγνωρίστηκε εγκαίρως τόσο από τους Βρετανούς και τους Συμμάχους, όσο και από την γερμανική προπαγάνδα, η οποία

τον υπεδείκνυε –ίσως καθ’ υπερβολή– ως τον πλέον επικίνδυνο άνθρωπο στην Κρήτη για τα συμφέροντα της Γερμανίας.¹⁸

Στο στόχαστρό τους οι Γερμανοί έβαλαν ασφαλώς και τον Αντ. Γρηγοράκη (Σατανά), τον οποίο θεωρούσαν ως το μακρύ χέρι του Βρετανού κατασκόπου στην Κρήτη, πιο επικίνδυνο από όλους τους συντρόφους του, οι οποίοι αποτελούσαν για τους Ναζί τους *Φονιάδες του Pendlebury*.¹⁹ Πολύ πρώιμα, σε προπαγανδιστικό βιβλίο που κυκλοφόρησε το 1942, είχαν αποτιμήσει, με τον πιο επίσημο τρόπο τον ρόλο και τη σχέση των δύο αντρών, δημοσιεύοντας τις κλασικές φωτογραφίες των Pendlebury και Σατανά, συνοδευόμενες από εύγλωττες περιγραφές:

Ο κ. John Pendlebury, το κακό πνεύμα της Κρήτης, αρχαιολόγος και αρχηγός της Secret Service, ο οποίος οργάνωσε πόλεμο ελεύθερων σκοπευτών των Κρητών πολιτών εναντίον των αλεξιπτωτιστών μας. Αρεσκόταν να φορά την εθνική κρητική ενδυμασία. Και το πρωτοπαλλήκαρό του [με υποτιμητική απόχρωση, κολαούζος, τσιράκι], ένας «Καπετάνιος», ο οποίος εξαιτίας της αργιότητάς του είχε το παρωνύμιο «Σατανάς»²⁰ (εικ. 4).

Μια μαρτυρία από το 1941

Ένα μεταπολεμικό, μικρό αφιέρωμα στον John Pendlebury, από τον Θρασύβουλο Ν. Σταυράκη, έγκριτο δημοσιογράφος της εποχής και συνεργάτη της τοπικής εφημερίδας *Η Δράσις*, σκιαγραφεί απέριττα το κλίμα των ημερών στο Ηράκλειο του 1941, στιγμές πριν από τη θύελλα της Μάχης.²¹ Φανερώνει τη σχέση του Βρετανού ήρωα με το τοπικό στοιχείο και την ενσωμάτωσή του μεταξύ των Κρητών, ενισχύοντας τις πολυάριθμες σχετικές διηγήσεις. Αποκαλύπτει, όμως, ταυτόχρονα, με λιτές γραμμές το καθημερινό προφίλ του στρατιωτικού, που, ακόμη και την ύστατη, κυριολεκτικά, ώρα, παραμένει απολύτως ανθρώπινος· με τη γαλήνη, πάντως, του ανθρώπου που, έχοντας επιτελέσει το καθήκον του, αναμένει με ψυχραιμία τις εξελίξεις:

«ΠΕΤΛΕΜΠΟΥΡΥ.

Απρίλιος - Μάιος 1941. Η επίθεση κατά της Κρήτης γέμιζε τον αέρα σαν απροσδιόριστη μακρινή απειλή. Τις ώρες εκείνες θυμούμαι τον Ταγματάρχη Τζων Πετλέμπουρ. Με την απλή στολή εκστρατείας και το χαρακτηριστικό αγγλικό μπαστονάκι περπατούσε γελαστός και αμέριμνος. Η

4. Ο John D.S. Pendlebury και ο Αντ. Γρηγοράκης (Σατανάς) σε γερμανική έκδοση του 1942, υποδεικνυόμενοι ως υπαίτιοι της αντίστασης κατά των Γερμανών αλεξιπτωτιστών στην Κρήτη.

επιτελική του θέση δεν τον κρατούσε φυσικά αμέτοχο των συνεπειών του κινδύνου. Η πίστη όμως του ελεύθερου ανθρώπου δεν άφηνε να σκεπασθή από βαρεία σύννεφα ο ουρανός της αισιοδοξίας του.

Άλλως τε μαζί με το πατροπαράδοτο βρετανικό φλέγμα ο ταγματάρχης Πετλέμπουρ κρατούσε μέσα του και το εξαιρετικό όραμα του παλαιού κρητικού πολιτισμού –ό,τι του αποκάλυψε η αρχαιολογική σκαπάνη της οποίας το έργο στο Λασηθί διηύθυνε όπως είναι γνωστό με ιδιαίτερη επιστημονική εμπειρία.

Οι αγωνιστικές φάσεις του Πολιτισμού εκείνου τον έπειθαν -με ελληνική σαφήνεια και καθαρότητα- ότι η Κρήτη δεν γεννήθηκε για να πεθάνει. Ο ίδιος βλέπετε είχε σαν επίγραμμα σε κάθε του γνώμη για το νησί μας:

«Γνωρίζω την Κρήτη πατουχιά με πατουχιά».²²

Έτσι και όταν οι συναγερμένοι πολλαπλασιάστηκαν ο Πετλέμπουρν, περνώντας φαιδρός από τα μαγαζιά των φίλων του Κρητικών, τους ρωτούσε σαν βέρος συντοπίτης τους:

— Ίντα χαμπάρια σήμερα;

Ακόμα και «όταν ετελείωσαν τα ψέμματα» και οι αρμάδες του Γκαίριγκ διανυλάκωναν ένα βράδυ το λαμπρό καλοκαιριάτικο στερέωμα για «προπαρασκευαστικούς βομβαρδισμούς», ο Πετλέμπουρν παρουσιάζονταν παντού με το ίδιο φλεγματικό χαμόγελο. Πηγαίνοντας βιαστικός στο γραφείο του που ήταν σε μια πάροδο της οδού Σφακίων στάθηκε στην πόρτα ενός καταφυγίου για να πει στα φοβισμένα γυναικόπαιδα που συνωθούνταν εκεί:

— «Αφού όλα θα τελειώσουν καλά, γιατί να φοβούμαστε τόσο»; [...]

Το τέλος του John Pendlebury

Στην έναρξη της Μάχης της Κρήτης, την 20ή Μαΐου του 1941, ο J. Pendlebury επεφύλαξε, βέβαια, πρωταγωνιστικό για τον εαυτό του ρόλο στην υπεράσπιση της πόλης του Ηρακλείου, ενάντια στους Γερμανούς αλεξιπτωτιστές και τα βομβαρδιστικά αεροπλάνα. Με τον σύντροφό του, Αντώνη Γρηγοράκη (Σατανά), και λίγους από τους άντρες τους ανέλαβαν τον τομέα των Βενετσιάνικων Τειχών, στο ύψος της Πύλης του Παντοκράτορα (Χανιώπορτας). Η ηρωική άμυνά τους, που επεδίωκε να παρεμποδίσει την είσοδο των Γερμανών στην πόλη, θυμίζει σήμερα εικόνες και περιγραφές από την πολιορκία του Χάνδακα. Τη δεύτερη ημέρα της Μάχης επιχειρήσαν ανασύνταξη και, ακολουθώντας διαφορετικούς δρόμους, κατευθύνθηκαν στον Κρουσώνα, το ορεινό κεφαλοχώρι από όπου καταγόταν ο Γρηγοράκης, το οποίο ο Pendlebury είχε νωρίς εξοπλίσει με βρετανικά όπλα και είχε ορίσει ως βάση του.²³

Ο Γρηγοράκης κατάφερε να φθάσει στον Κρουσώνα. Σύμφωνα με την επικρατούσα θεωρία, η οποία αναπαράγεται ήδη από το 1948, ο Pendlebury τραυματίστηκε καθ' οδόν, σε μια μικρής κλίμακας μάχη με αλεξιπτωτιστές, στην περιοχή *Καμίνια*, ανατολικά του Ηρακλείου και νοσηλεύτηκε σε παρακείμενη οικία. Την επόμενη ημέρα σε εκκαθαριστική επίθεση των αλεξιπτωτιστών συνελήφθη και ανακριβήθηκε. Δεν έδωσε, όμως, καμιά πληροφορία και εκτελέστηκε επί τόπου από τους Γερμα-

νούς, οι οποίοι, αν και τον αναζητούσαν λυσσαλέα, φαίνεται πως αγνοούσαν εκείνη τη στιγμή πλήρως την ταυτότητα του θύματός τους.²⁴

Η εξαφάνιση του Βρετανού Αξιωματικού, μέσα ακριβώς στην κορύφωση της Μάχης της Κρήτης προκάλεσε τη δημιουργία ενός απέραντου μυστηρίου γύρω από την τύχη του. Για εβδομάδες και μήνες ο Pendlebury αναζητείτο από Έλληνες και Βρετανούς, οι οποίοι προσπαθούσαν να φθάσουν στην αλήθεια έχοντας να διαπεράσουν ένα πυκνό πέπλο αντιφατικών μαρτυριών και υποθέσεων. Ακόμη και τρεις μήνες αργότερα, μια επίσημη βρετανική στρατιωτική έκθεση προς το Λονδίνο, ανέφερε ότι ο J. Pendlebury ήταν ζωντανός και συνέχιζε των συντονισμό των ντόπιων για Αντίσταση στα βουνά της Κρήτης.²⁵

Οι Γερμανοί είχαν περισσότερους λόγους να αναζητούν τον άνθρωπο που πίστευαν πως ξεσήκωσε τον κρητικό λαό εναντίον τους. Τον αναζητούσαν ζωντανό μεταξύ των Βρετανών αιχμαλώτων, και στη συνέχεια μεταξύ των φυγάδων και των ανταρτών στα βουνά, όπου υπήρχε η πληροφορία ότι είχε καταφύγει τραυματισμένος, προειδοποιώντας ότι διέθετε *όλα τα πλεονεκτήματα για να καταστεί ένας νέος Συνταγματάρχης Λώρενς της Κρήτης*.²⁶

Υπάρχουν μαρτυρίες ντόπιων ότι επιστρατεύτηκαν σε πολυήμερες γερμανικές επιχειρήσεις εκταφής των νεκρών των πρώτων ημερών στο Ηράκλειο, προκειμένου να πιστοποιηθεί μεταξύ αυτών η σορός του Pendlebury. Το γυάλινο μάτι του Βρετανού Λοχαγού ήταν το μόνο στοιχείο για την αναγνώρισή του και έπρεπε να αναζητηθεί σχολαστικά στις σορούς εκατοντάδων σκοτωμένων.²⁷ Θρυλείται πως κι ο ίδιος ο Χίτλερ δεν ησύχαζε μέχρις ότου βεβαιώθηκε ότι ο Pendlebury ήταν νεκρός.²⁸

Είναι γεγονός, πάντως, ότι ο τρόπος του θανάτου του, η πορεία της σορού και η ταφή του, αποτέλεσαν για χρόνια άλυτο γρίφο – αν μπορεί να θεωρηθεί και σήμερα λυμένος. Συνέβαλε σε αυτό ο καταγιριστικός τρόπος της διαδοχής των γεγονότων κατά τις πρώτες ημέρες της Μάχης της Κρήτης, αλλά και ένα παραπέτασμα, που δημιουργήθηκε, ακούσια ή εκούσια, από την πληθώρα των θρύλων και των αντικρουόμενων διηγήσεων.²⁹

Ως ενδιάμεσες θέσεις της ταφής του, πριν από την οριστική, που επίσημα τοποθετείται σήμερα

στο συμμαχικό νεκροταφείο της Σούδας, αναφέρονται διάφορες θέσεις στο Ηράκλειο: τα Καμίνια, ο Εσταυρωμένος, το κοιμητήριο του Αγίου Κωνσταντίνου, αλλά και η μακρινή Γέργερη, από την οποία, όμως, λέγεται ότι η σορός εξαφανίστηκε μυστηριωδώς.³⁰

Ανάμεσα στους τόπους που αναφέρονται ως προσωρινές θέσεις ανάπαυσης του J. Pendlebury εισέρχεται εσχάτως και ο Κρουσώνας, όπου αναπαράγονται ανεξάρτητες μεταξύ τους μαρτυρίες, οι οποίες ωστόσο δεν κατεγράφησαν πρωτογενώς.³¹ Μια μαρτυρία του 1984, που επικαλείται διηγήσεις του ίδιου του *Σατανά*, περιγράφει την σπαρακτική σκηνή με τον τραυματισμένο Pendlebury στα Καμίνια να ζητά βοήθεια από τους ανθρώπους που έφευγαν από την πόλη, ρωτώντας *αν υπήρχε κάποιος Κρουσανιώτης να τον μεταφέρει στον Κρουσώνα*.³²

Υπάρχει μια ακόμη παράμετρος: ο C.J. Hamson, μαζί με τον T.B. Mitford, ήταν οι επικεφαλής της ομάδας των ανταρτών, που καθ' υπόδειξη του J. Pendlebury ανέλαβε την περιφρούρηση του οροπεδίου της Νίδας και την μετακύληση μεγάλων λίθων, που θα παρεμπόδιζαν ενδεχόμενες προσγειώσεις γερμανικών αεροσκαφών.³³ Ο ίδιος ο Hamson αναφέρει ότι, στις 24 Μαΐου, κατέβηκε από την Νίδα στον Κρουσώνα, όπου ο Γρηγοράκης (*Σατανάς*) τον πληροφόρησε για τον θάνατο του Pendlebury.³⁴ Είναι εντυπωσιακό ότι ο *Σατανάς*, ήταν σε θέση να επιβεβαιώσει την είδηση του θανάτου του φίλου του, τόσο πρόωρα και εν μέσω γενικευμένης σύγχυσης για την τύχη του J. Pendlebury, τον οποίο, ο ίδιος, είχε αφήσει ζωντανό στη Χανιώπορτα. Αν η μαρτυρία του Hamson είναι ακριβής, ίσως βάζει σε νέα βάση τη διερεύνηση των τελευταίων στιγμών του Pendlebury και ενδεχομένως της διαχείρισης της σορού του, για την οποία ο *Σατανάς*, που πέθανε κατά τη διάρκεια της Κατοχής (5/9/1943) στην Αλεξάνδρεια, θα μπορούσε να έχει ενεργό ρόλο.

Το Μνημόσυνο του J. Pendlebury στο Ηράκλειο

Μετά τον πόλεμο, στις 2 Μαρτίου του 1947, ο Δήμος Ηρακλείου πραγματοποίησε Αρχιερατικό Μνημόσυνο στη μνήμη του Βρετανού αρχαιολόγου και ήρωα της Κρητικής Αντίστασης, το οποίο τελέστηκε στο σημείο της εκτέλεσής του, στα Κα-

μίνια. Στο ίδιο σημείο, είχε ιδρυθεί άγνωστο πότε το –άφαντο σήμερα– κενοτάφιο του ήρωα.³⁵

Οι κύριες πληροφορίες για την επιμνημόσυνη εκδήλωση είναι γνωστές από τις αναφορές του τοπικού τύπου (εικ. 5).³⁶

Χοροστάτησε ο Αρχιεπίσκοπος Κρήτης Βασίλειος (1941-1950) και συμμετείχαν οι πολιτικές αρχές του τόπου, βουλευτές, στρατιωτικοί και πνευματικός κόσμος της πόλης. Παρευρέθηκαν και παλιοί σύντροφοι του Pendlebury, ο Πρόξενος της Βρετανίας Μιχ. Ηλιάδης, ο Μιχ. (Μίκης) Ακουμάνακης, ο Κων. Πολιτάκης και ο Χρόνης Βαρδάκης.

Στο μνημόσυνο παρευρέθηκε και η χήρα του ήρωα, Hilda White-Pendlebury, που είχε ταξιδέψει επί τούτου στο Ηράκλειο. Τρεις μήνες πριν, είχε πληροφορηθεί για την –ανεκπλήρωτη έως σήμερα– πρωτοβουλία ανέγερσης προτομής του συζύγου της στον κήπο του Μουσείου Ηρακλείου. Μάλιστα είχε αποστείλει και επιστολή, μέσω του Προξένου Μιχ. Ηλιάδη, στην οποία ευχαριστούσε την Επιτροπή της σχετικής πρωτοβουλίας.³⁷ *Είναι μεγάλη χαρά τό νά ξεύρω, έγραφε, ότι ή ανάμνησίς του ζη είς τάς καρδίας τών Κρητών μέ τούς όποιους άγωνίσθη καί τόσον πολύ ήγάπα.*

Μετά το πέρας της επιμνημόσυνης δέησης, ο Έφορος Αρχαιοτήτων Κρήτης και Διευθυντής του Μουσείου Ηρακλείου Νικόλαος Πλάτων –φίλος του ήδη από τα χρόνια της Επιμελητείας στη Κνωσό– ανέλυσε το επιστημονικό έργο του εξέχοντος αρχαιολόγου. Για τη ζωή και για τη δράση του J. Pendlebury στη Μάχη της Κρήτης μίλησε ο Ιωάννης Μουρέλος, ιστοριοδίφης και εξέχουσα πνευματική μορφή της Κρήτης (ήταν συγγραφέας της επίτομης *Ιστορίας της Κρήτης* και εκδότης ονομαστών περιοδικών και εφημερίδων: *Κρητική Στοά*, η *Νέα Εφημερίς* και η *Ελευθέρα Σκέψις*)· στον λόγο του Μουρέλου, τον οποίον ο τοπικός τύπος δημοσίευσε μάλλον αυτούσιο, είναι έκδηλη η οργή για τη νωπή ακόμη τότε συμφορά της Κρήτης και τους πρωταγωνιστές της (εικ. 6).³⁸ Αποκαλυπτική είναι, σήμερα, η αποφώνησή του, κατά την οποία ο ομιλητής αναφέρεται στην εξαφάνιση της σορού του εκτελεσμένου Έρωα, από τους Γερμανούς εκτελεστές του.

Τί έκαναν τό πώμα του κανέναν δέν ξέρει. Ίσως νά τό άφάνησαν γιά νά μήν άποδώσουμε έμεις οί φίλοι του τιμή στά ιερά όστά του.

Η ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΔΕΗΣΙΣ ΕΙΣ ΚΑΜΙΝΙΑ ΔΙΑ ΤΟΝ ΗΡΩΪΚΟΝ ΑΓΓΛΟΝ ΤΖΩΝ ΠΕΤΛΕΜΠΟΥΡΥ

Τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν εἰς θέσιν Καμίγια ἐτελέσθη ὡς προαναγγέληται ἐπιμνημόσυνος δέησις ὑπὲρ τοῦ πεσόντος ἡρωϊκῶς ἐν Ἑρακλείῳ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Μαΐου 1941 Ἁγγλοῦ Ταγματάρχου καὶ διαπρεποῦς ἀρχαιολόγου Τζῶν Πετλέμπουρυ. Ἡ ἐπιμνημόσυνος δέησις ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ κενοταφίου τοῦ ἔχει ἀνεγερθῆ εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἔπεσεν ὁ Πετλέμπουρυ. Ἐχοροστάτησεν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης κ. Βασίλειος συμπαραστατούμενος ὑπὸ τοῦ Πρωτοσυγγέλου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἀρχιμανδρίτου κ. Μπουρλάκη καὶ τοῦ κλήρου.

Εἰς τὸ μνημόσυνον παρέστησαν ἢ παρεπιδημοῦσα ἐνταῦθα χήρα τοῦ ἀειμνήστου ταγματάρχου Πετλέμπουρυ, οἱ βουλευταὶ κ. κ. Σ. Γιαμαλάκης κ. Γ. Φραγκιαδάκης, ὁ Νομαρχῶν κ. Χριστόπουλος, ὁ Δήμαρχος κ. Ἀρ. Ἀνδρουλάκης, ὁ Διοικητὴς τῆς Χωροφυλακῆς, ὁ Πρόξενος τῆς Μ. Βρετανίας κ. Ἡλιάδης, οἱ στρατηγοὶ κ. κ. Ἀρ. Σέργιος, καὶ Δημ. Μαλαγαρδῆς, ὁ Πρόξενος τῆς Γαλλίας κ. Εὐάγ. Τζολάκης, ὁ ὀπλορχηγὸς κ. Κ. Πολιτάκης, Ἡ ἐπιτροπὴ Ἀγῶνος τῶν Ἀνωγειῶν, ὁ συν-

ταγματάρχης κ. Ν. Πλεῦρης, οἱ κ. κ. Γ. Τερζάκης, Γ. Πολυχρονίδης, Κ. Βαρβεράκης, Κ. Βρεττάκης, Μάγνης ταμίας τῆς Ἴον. Τραπεζῆς, τὸ Διοικητ. Συμβούλιον «Κνωσοῦ» μὲ ἐπί κεφαλῆς τὸν πρόεδρον τοῦ κ. Δ. Μαθιουδάκη καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα μᾶς διαφεύγουν.

Ἐπιμνημοσύνοους λόγους ἐξεφώνησαν οἱ κ. κ. Ι. Μουρέλλος καὶ Γ. Πλάτων ἐξόρानτες παραστατικώτατα τὴν δρᾶσιν τοῦ Πετλέμπουρυ ὡς στρατιώτου, διπλωμάτου καὶ ἀρχαιολόγου καὶ ὑπογραμμίσαντες τὴν ἀγάπην τοῦ πρὸς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ κατετέθησαν πολυάριθμοι στέφανοι ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, τοῦ Δήμου, τοῦ Στρατοῦ, τῶν Ὀργανώσεων κλπ. Μετὰ τὸ πέρασ τῆς σεμνῆς καὶ ἐπιβλητικῆς τελετῆς ἡ κ. Πετλέμπουρυ ἐδέχθη τὰ συλλυπητήρια τῶν παρισταμένων.

ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΦΟΝΟΥ ΕΙΣ ΧΑΝΙΑ

ΧΑΝΙΑ 3.—Περὶ τὴν 5ην ἀπογευματινὴν ὥραν τῆς προχθῆς Πέμπτης ἐνῶ ὁ Σταμάτιος Βαρβαντάκης, ἐτῶν 47, κάτοικος Ἀυλῶνος Κε-

5. Η περιγραφή του Μνημόσυνου για τον John D.S. Pendlebury, στην Εφημερίδα *Η Δράσις*, 5/3/1947, σελ. 2.

Ἡρώες τῆς μάχης τῆς Κρήτης
ΤΖΩΝ ΠΕΤΛΕΜΠΟΥΡΥ
Τὸ προχθεσινὸν μνημόσυον

Προχθὲς Κυριακὴν καὶ περὶ ὥραν 11 π. μ. εἰσιέλσθη εἰς θέσιν Καμίνα παρὰ τὴν ἀγορίαν Νυστεράκη ὅπου ὁ τάφος τοῦ ἠρωϊκῶς πισθέντος κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν τὸν Μαΐου 1941 ἄγγλου ταγματάρχου Τζῶν Πετλέμπουρου ἐπιμνημόσυονος δέησις ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κρήτης κ. Βασιλείου.

Εἰς τὴν δέησιν παρῆσαν ἡ ἀρχιερεῖσα πρὸ ἡμερῶν ἐνταῦθα χήρα κ. Πετλέμπουρου, ὁ πρόξενος Ἀγγλίας κ. Μιχ. Ἡλιάδης, ὁ Νομαρχῶν κ. Χριστόπουλος, ὁ δήμαρχος κ. Ἀρ. Ἀνδρουλιάκης, ἀντιπροσωπεῖα ἐξ ἀξιωματικῶν στρατοῦ, αἱ λοιπαὶ ἀρχαί, οἱ ἀρχιεροὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως καὶ πλῆθος κόσμου ὅστις παρηκολούθησεν μετὰ καταφανῆ συγκίνησιν τὴν τελετὴν.

Κατὰ τὴν ἐπιμνημόσυον δέησιν ὁ ἱστορικὸς κ. Ἰ. Μουρέλλος ἐξεφώνησε τὸν κάτωθι λόγον:

«Ὅσοι κ' ἂν συνέχη τὴν ψυχὴν μας κάποιον βιβλὸν παράπῃ πῶν μειώνει τὰ αἰσθηματὰ μας πρὸς τοὺς πληθεῖς μας συμμάχους, ἡ καρδίαν μας κρατᾷ μετὰ σφοδρῆ τὴν ἀνάμνησιν τῶν Ἀγγλῶν πῶν σπείρασαν μαζί μας, καὶ κείνων πῶν κινδύνεψαν καὶ ὑπόφεραν μαζί μετὰ τὰ παλληκάρια μας.

«Ἐχωριστὴ θέσιν ἀνάμεσα σ' ἐκείτους τοὺς Ἀγγλους πῶν δὲν θὰ ἔχασαμε ποτὲ καὶ πῶν ἡ μνήμη μας θὰ κρατήσῃ μετὰ συγκίνησιν εἶναι καὶ ὁ Τζῶν Πετλέμπουρου, πῶν πολεμήσῃ μαζί μας καὶ πότισε μετὰ τὸ τίμιον αἷμα του τὴ γῆν μας.

«Ὁ Τζῶν Πετλέμπουρου ἦταν ἕνας ἀνώτερος ἄνθρωπος ἕνας ἐξαιρετικὸς ἐπιστήμονας, ἕνας θερμὸς φίλος τῶν Ἑλλήνων, πῶν ἀγαποῦσε τὴν πατρίδα μας μ' ἕναν ἀγνὸν ἔρωτα, ὅταν νὰ διαπισθάνοταν πῶς θὰ ταφότανε στὸ χῶμα τῆς Ἰδεολογίας Ἐχωριστοῦ μετὰ ἀνθρωπιστικῆς ἰδέας καὶ αἰσθημάτων ραφιναρισμένα, ὑπερηρετοῦσε τὸν ἀγῶνα τῶν συμμάχων μ' ὅλη τὴν θέρη του δίνοντας του εὖρος πανανθρώπινο.

«Σ' αὐτὴ τὴν ἴδια θέσιν πῶν βρισκόμαστε τώρα τὸν μετέφρασαν βαρεῖα τραυματισμένο τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς μάχης.

«Ἐδῶ τὸν βρῆκαν οὐκ ἐπιγνώσθησαν Γερμανοὶ κ' εἶσαι ἐξασθενημένο ἀπὸ τὴν αἰμόρραγια καὶ ἀδυνατισμένο ἀπὸ τοὺς σωματικὸς πόνους, τὸν ἔφεραν ὀρθὸν ἔξω ἀπ' τὸν τοῖχον αὐτὸ καὶ τὸν τουφέκισαν.

«Βάρβαροι ἀπὸ κληρονομικὰτητα καὶ συχαιμεροὶ ἀπὸ ἀνατροφῆς, οἱ Γερμανοὶ, δὲν σεβάστηκαν ἕνα τραυματῆ ἀξίωματικόν, ἀλλὰ βρῆκαν τὸ πληγωμένο κορμὶ τοῦ Πετλέμπουρου γιὰ νὰ δεῖξουν τὴν ἀνανδρίαν τους.

«Ἀργότερα ἅμα πληροφορήθησαν ποῖος ἦταν ὁ ἄγγλος ἀξιωματικὸς πῶν σκότωσαν, τὸν ἔθεταν δυὸ τρεῖς φορὲς ὅπου διεπίστωσαν ὅτι ἦταν ὁ Τζῶν Πετλέμπουρου ἕνας ἀπὸ τοὺς πῶν δυνατοὺς ἀξιωματικὸς τῆς κατασκοπέλειας.

«Τὶ ἔκαμαν τὸ πτώμα του, κανένας δὲν ἔβρει. Ἴσως νὰ τὸ ἀφάνησαν, γιὰ νὰ μὴν ἀπιθεωρηθῆς του ὅπου οὐραγεὺς Οἰκονομικῶν κ. Λαλιώτης, ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἐπαγγελματικῶν Ἐπιμελητηρίου κ. Χρ. Καρύδης, προέβη εἰς εἰσήγησιν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν τοῦ τόπου, τῶν ἐπελευθερωσῶν καταστροφῶν καὶ τῆς πλήρους ἐγκαταλείψεως ὑπὸ τοῦ κράτους κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον τῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ βιοτεχνῶν μας.

«Ὁ κ. Καρύδης ἀνεφέρθη πρῶτον ἐπὶ τῶν ἐκ τῶν βομβαρδισμῶν καταστροφῶν αἰτίνας ὑπερβαίνοντες τὰ 65 ὅπου τῶν προπολεμικῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῆς λεηλασίας ἡ ὅπου ἐπηκολούθησεν εἰς τὰ καταστήματα, ἐτόνισεν δὲ εἰς κατὰ τὴν εἰσάγειαν τῆς κατοχῆς ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς καὶ ἵσα ὅ ἐπαγγελματικὸς κόσμος ἠγκαρεῦετο ὅπου ὅπου ὑποχρεωτικῶς ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ ὅστε νὰ τοῦ ἦτο ἀδύνατος πᾶσα ἐργασία. Συνεπῶς ἡ περισυλλογὴ τῆς ἀνασυγκρότησις ἔστω καὶ ἐκ τῶν ἐνδόντων ἦτο ἀδύνατος, τελειωτικὴ βοήθεια δὲ κατὰ τὴν τελείαν οἰκονομικὴν κατάρρευσιν τοῦ ἐπαγγελματικῶν βιοτεχνῶν ἦτο ὁ πληθωρισμὸς τοῦ νομισματός, ὁ ὅπου ἐπληξεν ἰδιαίτερος τὴν περιφέρειαν.

Συνεχίζων ὁ κ. Καρύδης ἀνεφέρθη ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ ποδώσομε ἐμεῖς οἱ φίλοι του τιμὴν σὺν ἱερά ὄστα του.

«Μὰ κ' ἂν μᾶς ἐκρουσῆν τὰ ὄστα του, ἐμεῖς πάντα θὰ κρατοῦμε μέσα σὺν καρδίᾳ, καὶ τὴ μνήμη του αἰώνια».

Ἀκολούθως ὁ ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Κρήτης κ. Νικόλαος Πλάτων ὁμίλησεν περὶ τῆς δράσεως τοῦ Πετλέμπουρου ὅπου διακεκαμμένου ἀρχαιολογικῶν καὶ ἀνέλυσε τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιστημονικῆς.

6. Η περιγραφή του Μνημόσυου για τον John D.S. Pendlebury, στην Εφημερίδα Η Πατρίς, 4/3/1947.

Η ρητή αυτή διατύπωση του Μουρέλου, εν έτει 1947, έξι ολόκληρα χρόνια μετά τον θάνατο του Ήρωα, και μάλιστα ενώπιον της Hilda White-Pendlebury, κλονίζει σοβαρά την επιβεβλημένη, ήδη από το 1948, άλλα ίσως βεβιασμένη άποψη για την πορεία της σορού του Βρετανού Λοχαγού, που θεωρείται ότι εκκινεί από μια πρόχειρη ταφή στη θέση Καμίνια, για να καταλήξει, οριστικά, στο συμμαχικό νεκροταφείο της Σούδας.³⁹

Σε κάθε περίπτωση, με το Μνημόσυνο του 1947 αποδόθηκε η πρώτη, ελάχιστη τιμή της Κρήτης προς τον μεγάλο ευεργέτη της· μια εκδήλωση μνήμης, δύο φωτογραφίες από την οποία, κατά ευτυχή συ-

γκυρία, διασώθηκαν και φυλάσσονται σήμερα στο *Αρχείο της Οικογένειας του John Pendlebury*, στη Βρετανική Σχολή Αθηνών.

Η πρώτη, συγκλονιστική φωτογραφία, αποδίδει το κατακλυσμένο από στεφάνια κενοτάφιο που στήθηκε προς τιμήν του J. Pendlebury (εικ. 7). Δεσπόζει ο μεγάλος σταυρός που φέρει τα στοιχεία του νεκρού ήρωα στα αγγλικά και στα ελληνικά καθώς και την ημερομηνία θανάτου του:

Λοχαγός JOHN PENDLEBURY
Ιωάννης Πεντελεμπούρης
Έπεσεν Άγωνιζόμενος τήν 21/5/1941

7. Το Μνημόσυνο του 1947 στο Ηράκλειο, μπροστά στο κενοτάφιο του J. Pendlebury. Διακρίνεται η Hilda Pendlebury (με περιβραχιόνιο πένθους) και πλήθος κόσμου.

Δίπλα στο ταφικό μνημείο στέκεται η Hilda White-Pendlebury, με περιβραχιόνιο πένθους. Γύρω της, γνωστοί και άγνωστοι παρευρισκόμενοι γεμίζουν ασφυκτικά το χώρο. Ακριβώς πίσω της ο Χρόνης Βαρδάκης, οδηγός και σωματοφύλακας του Βρετανού Λοχαγού, ο οποίος εμφανίζεται για δεύτερη φορά μετά την γνωστή φωτογράφησή του με τον John Pendlebury, στην οποία ο Pendlebury εικονίζεται με κρητική στολή (εικ. 2).

Στη δεύτερη φωτογραφία (εικ. 8), ένας άνδρας, προχωρημένης ηλικίας, εκφωνεί επιμνημόσυνο λόγο μπροστά στον ίδιο τάφο. Στέκεται ανάμεσα σε δύο υψηλόβαθμους ιερωμένους και πλήθος κό-

σμου. Στη λεζάντα της φωτογραφίας, ο υπομνηματισμός της Βρετανικής Σχολής υποδεικνύει τον εικονιζόμενο ως τον Έφορο Νικόλαο Πλάτωνα. Πρόκειται, ασφαλώς, για παραδρομή εκ μέρους του επιμελητή των φωτογραφιών —εύλογη λόγω της παρουσίας και των δύο ανδρών στο εν λόγω μνημόσυνο· ο εικονιζόμενος ρήτορας είναι, χωρίς αμφιβολία, ο Ιωάννης Μουρέλος.

Ο μεγαλύτερος σε ηλικία ιερωμένος είναι ο Μητροπολίτης Κρήτης Βασίλειος (Μαρκάκης), συνοδευόμενος από τον τότε Πρωτοσύγκελο της Μητροπόλεως Δημήτριο (Μπουρλάκη), μετέπειτα Επίσκοπο Πέτρας.

8. Ο Ιωάννης Μουρέλος αναγιγνώσκει επιμνημόσυνο λόγο για τον J. Pendlebury, παρόντος του Αρχιεπισκόπου Κρήτης Βασιλείου.

9. Λεπτομέρεια της εικόνας 8, όπου διακρίνεται ως αναθέτης του στεφάνου η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ.

Η αναστροφή της φωτογραφίας από την αρχική της θέση (εικ. 9) αποκαλύπτει και τον αφιερωτή του κεντρικού στεφάνου στο μνήμα: διακρίνεται, με κεφαλαιογράμματα γραφή στην ταινία του στεφάνου, η φράση ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ, σαν να επιχειρείται εδώ, οριστικά, η αποκατάσταση της αρχαιολογικής ιδιότητας του τιμωμένου νεκρού, σε αντιπαράθεση με τη μονομερή υπόμνηση, στον ξύλινο σταυρό, του στρατιωτικού ρόλου του.

Η αντιπροσώπευση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας της Κρήτης, στο μνημόσυνο του 1947, πιθανόν να απαθανατίζεται στην επόμενη φωτογραφία, η οποία σώζεται στο *Αρχείο Νικολάου Πλάτωνα*, και δημοσιεύεται για πρώτη φορά, χάρη στη γενναιοδω-

ρία του καθηγητή Ελευθερίου Πλάτωνα (εικ. 10). Αποδίδει τον Διευθυντή του Μουσείου και Έφορο Αρχαιοτήτων Κρήτης, περιστοιχιζόμενο από μικρή ομάδα ανθρώπων, ίσως της Υπηρεσίας του. Δίπλα του ακριβώς, στα λευκά, στέκεται πάντως ο αρχιτεχνίτης του Μουσείου Ηρακλείου Ζαχ. Κανάκης. Είναι πιθανόν να απαθανατίζει τη συμμετοχή τους στο μνημόσυνο του J. Pendlebury, όπως υπομνηματίζει μια σημείωση στην πίσω όψη, συνοδευόμενη, όμως, από ένα ευδιάκριτο ερωτηματικό της αμφιβολίας, που έχει τεθεί από τον ίδιο τον Νικ. Πλάτωνα. Αποδίδει πάντως τη σωστή ηλικιακή εικόνα του Εφόρου Νικ. Πλάτωνα κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια της υπηρεσίας του στην Κρήτη.

10. Ο Νικόλαος Πλάτωνας και μέλη της κρητικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, πιθανώς κατά την τελετή του Μνημόσυνου του John Pendlebury.

Έτσι θεωρούμε ότι ανασυντίθεται με επάρκεια η εικόνα μιας τελετής μνήμης στον ήρωα αρχαιολόγο J.D.S. Pendlebury, που δεν έτυχε τιμών κατά την ημέρα της ταφής του. Ίσως έτσι το όρισε η ιστορία του και μαζί η ιστορία της πολυπόλεμης Κρήτης, η οποία τον κράτησε για πάντα κοντά της, για να αποτελέσει τη σπάνια περίπτωση αρχαιολόγου και εθνομάρτυρα· τη μοναδική περίπτωση φιλέλληνα, που με την επιστημονική προσφορά του και την εκούσια θυσία της ζωής του, υπηρέτησε το ίδιο ωφέλιμα το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της Κρήτης.

Η φορτισμένη, αποφθεγματική διατύπωση του Νικολάου Πλάτωνα, σε εκείνο το μνημόσυνο στο Ηράκλειο του 1947, δίνει από τότε τη σχετική διάσταση:

Άγαπημένε Φίλε! Ἡ Κρήτη θὰ διατηρήσει τὴν μνήμη σου, ανάμεσα στὰ πὺθια τῆς κειμήλια. Τὸ χῶμα πὸν ἔσκαψες μὲ τὴ σκαπάνη τοῦ ἀρχαιολόγου καὶ πότισες μὲ τὸ αἷμα τοῦ πολεμιστῆ, θὰ σὲ περιβάλλει πάντοτε μὲ εὐγνωμοσύνη.⁴⁰

Σημειώσεις

1. Θερμές ευχαριστίες οφείλω στους φίλους και συναδέλφους αρχαιολόγους Δρ Σαμάνθα Ξημέρη, Δρ Ντενίς Αλεβίζου, Δρ Κωστή Χρηστάκη, Δρ Θεόδωρο Ηλιόπουλο, Δρ Χριστίνα Παπαδάκη καθώς και τον ιστορικό Κώστα Μαμαλάκη, για τη συνδρομή και τις πολλές σχετικές συζητήσεις. Ιδίως στη Σαμάνθα Ξημέρη οφείλω καθαυτή τη δημιουργία του άρθρου, τόσο για την αρχική παρακίνηση όσο και για τη συνδρομή καθ' όλη τη διάρκεια της επεξεργασίας του. Ξεχωριστά ευχαριστώ τον καθ. Ελευθέριο Πλάτωνα, ιδίως για την παραχώρηση της φωτογραφίας του Νικ. Πλάτωνα, και τον Χαράλαμπο Κριτζά, για τις πληροφορίες και κυρίως, για την ανάγνωση της συγκλονιστικής, για μένα, αναγραφής της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας στην ταινία του επιμνημόσυνου στεφάνου της σχετικής φωτογραφίας (7-8). Η Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, αποδείχθηκε, για μια ακόμη φορά, αντάξια της φήμης της, καθώς διαθέτει το σύνολο σχεδόν των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν στην εργασία αυτή και έχει εκδώσει στην ελληνική γλώσσα δύο από τα βασικά εγχειρίδια για τον Μάχη της Κρήτης και τον John Pendlebury.
2. Εφημ. *Η Δράσις*, 5/3/1947.
3. Leigh Fermor 2017, xxiv.
4. Grundon 2017.
5. Pendlebury 1933β.
6. Pendlebury and Money-Coutts 1935-1936, 1937-1938.
7. Pendlebury 1933α.
8. Pendlebury 1939.
9. *Κρητικά Χρονικά Α'*, 1947, 457-459.
10. Σηλιωτοπούλου 2021, 19 κ.ε.
11. Beavor 1999, 29-30, 111.
12. Beavor 1999, 30.
13. Grundon 2017, 381· Hammond - Dunbabin 1948, 67.
14. Leigh Fermor 2017, xxv.
15. Grundon ό.π., 393-394.
16. Leigh Fermor 2017, xxiv.
17. Grundon ό.π., 462.
18. Grundon 2017, 449.
19. Beavor 1999, 110.
20. Hüniger H. - Stassl E.E., *Kampf und Intrige um Griechenland*, München 1942· οφείλω την πληροφορία και την εικόνα του σπάνιου βιβλίου στον ιστορικό Κώστα Μαμαλάκη, και την ελληνική μετάφραση από το γερμανικό πρωτότυπο στον αρχαιολόγο Δρ Θεόδωρο Ηλιόπουλο. Η πολύ πρώιμη αποτίμηση των Γερμανών για τον Pendlebury προκύπτει από τη δημοσίευση στρατιωτικών αναφορών τους από το 1941 (Δεπάστας 2001). Αντίστοιχες αποτιμήσεις και στη σύγχρονη γερμανική ιστοριογραφία, λ.χ. Richter 2011, 399 κ.ε.
21. Εφημ. *Η Δράσις*, 2/3/1947.
22. Κρητική έκφραση: *βήμα προς βήμα*.
23. Ήδη από τις αρχαιολογικές του εξορμήσεις το 1933 είχε φιλοξενηθεί στον Κρουσόνα, για τον οποίον σημειώνει πως είναι το χωριό των σπλαγγών και μια από τις πύλες για τον Ψηλορείτη (Grundon ό.π., 449, 256).
24. Hammond-Dunbabin 1948, 66-67.
25. Beavor 1999, 159.
26. Σηλιωτοπούλου ό.π., 57.
27. Grundon 2017, 486.
28. Leigh Fermor 2017.
29. Powel 1973, 130-135.
30. Hammond-Dunbabin 1948, 66-67· Grundon ό.π., 481-488.
31. Υπάρχουν δύο τουλάχιστον παραλλαγές του θρύλου της μυστικής μεταφοράς του τραυματισμένου Βρετανού Λοχαγού, της

διάγνωσης του θανάτου από τον επώνυμο τοπικό γιατρό, της πρόχειρης και εν κρυπτώ ταφής του, και της –σε ανύποπτο χρόνο– εξαφάνισης της σορού από τον πρόχειρο και μυστικό τάφο [Αφήγηση Νίκου Γ. Παρασκευά, στον γράφοντα, η οποία μεταφέρει διήγηση του σύγχρονου με τα γεγονότα δασκάλου Κ. Μανουρά, σύμφωνα με την οποία, όταν η σορός (του) Βρετανού αξιωματικού έφθασε στον Κρουσόνα, ο κοινοτικός ιατρός Γεωργαντάς πιστοποίησε τον θάνατο και ακολουθήσε μυστική ταφή στη θέση Βαρούχα. Αφήγηση Γεωργίου Ν. Πυργιανάκη, κατά την οποία ο συνονόματος παππούς του, ιδιοκτήτης κάρου δημοσίας χρήσης, ανέφερε πως είχε μεταφέρει μυστικά και με ασυνήθιστα μεγάλες προφυλάξεις στον Κρουσόνα τη σορό Βρετανού αξιωματικού, ο οποίος τάφηκε στη Βαρούχα. Λίγες ημέρες μετά η σορός είχε εξαφανιστεί].

32. Χειρόγραφα απομνημονεύματα του 1984 που δημοσιεύτηκαν το 2008: Λεμονάκης Δημήτριος, *Απομνημονεύματα, Ρίζες Λευτεριάς, Καπετάν Αντώνης Γρηγοράκης, Ο αποκαλούμενος Σατανάς*, Ηράκλειο 2008, 58-59.
33. Grundon 2017, 460-462.
34. Beavor 1999, 199.
35. Το αναφέρει ως γεγονός ο S.C. Roberts (Hammond - Dunbabin 1948, x) όπως και η Powell έχοντας δει σχετική φωτογραφία (Powell 1973, 148-149).
36. Εφημ. *Η Πατρίς*, 4/3/1947· Εφημ. *Η Δράσις*, 5/3/1947,
37. Εφημ. *Η Πατρίς*, 30/1/1947.
38. Εφημ. *Η Πατρίς*, 4/3/1947.
39. Hammond - Dunbabin 1948, 66-67.
40. Διασώζεται αυτολεξεί και στα ελληνικά από τον S.C. Roberts, στο Hammond - Dunbabin 1948, x.

Βιβλιογραφία

- Beavor A. 1999, *Κρήτη, Η Μάχη και η Αντίσταση*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο.
- Grundon I. 2017, *Ο αρχαιολόγος Τζων Πέντελμπερ, Βιογραφία ενός παράτολμου ανθρώπου*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, Ηράκλειο.
- Δεπάστας Ν.Σ. 2001, «Ή εις Κρήτην άντιστασιακή δράσις του John D.S. Pendlebury», *Μέντωρ* 60, 231-240.
- Hammond N. - Dunbabin T. 1948, *John Pendlebury in Crete*, University Press, Cambridge.
- Hutchinson R. 1947, «John Pendlebury», *Κρητικά Χρονικά Α'*, 457-459, Ηράκλειο.
- Leigh Fermor P.M. 2017, «Πρόλογος», στο Grundon I. 2017, *Ο αρχαιολόγος Τζων Πέντελμπερ, Βιογραφία ενός παράτολμου ανθρώπου*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, Ηράκλειο, xxiii-xxvi.
- Pendlebury D.S. 1933^α, *A handbook to the palace of Minos at Knossos with Its Dependencies*, Macmillan & Co. Limited, London.
- Pendlebury D.S. 1933^β, *A Guide to the Stratigraphical Museum in the Palace at Knossos*, British School at Athens, London.
- Pendlebury H. W-J. D. S - Money-Coutts M. B. 1935-1936, «Excavations in the Plain of Lasithi I. The Cave of Trapeza», *Annual of the British School at Athens* 36, 5-131.

- Pendlebury H. W.-J. D. S - Money-Coutts, M. B. 1937-1938, «Excavations in the Plain of Lasithi II», *Annual of the British School at Athens* 38, 1-56.
- Pendlebury D.S. 1973, *The archaeology of Crete: An introduction*, Methuen's Handbooks of Archaeology, Methuen & Co. Ltd. London.
- Powell D. 1973, *The Villa Ariadne*, Hodder and Stoughton, London, Sydney, Auckland, Toronto.
- Richter, A. H. 2011, *Η Μάχη της Κρήτης*, Εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα.
- Σπηλιωτοπούλου Μ. 2001, «Βρετανοί αρχαιολόγοι στην Κρήτη (1940-1945). Ο J.D.S Pendlebury και ο T.J. Dunbabin», *Νεοελληνικά Ιστορικά* 6, 1-73.

Εφημερίδες

- *Ἡ Δράσις, Πρωινή καθημερινή Ἐφημερίς ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης*, Ἐπίσημον Ὅργανον τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, Ἀρχεῖο Εφημερίδων καὶ περιοδικῶν τῆς Βικελαίας Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Ηρακλείου.
- *Ἡ Πατρις, Πρωινή καθημερινή Ἐφημερίς τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων*, Ἀρχεῖο Εφημερίδων καὶ περιοδικῶν τῆς Βικελαίας Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Ηρακλείου.

Προέλευση εικονογράφησης

Στο σύνολό τους οι φωτογραφίες είναι δημοσιευμένες εκτός από την φωτογραφία του Νικολάου Πλάτωνος, που ευγενώς παραχωρείται από τον υιό του, καθηγητή Ελευθέριο Πλάτωνα. Οι φωτογραφίες από το μνημόσυνο είναι αναρτημένες στην ιστοσελίδα της Βρετανικής Σχολής Αθηνών. Οι υπόλοιπες είναι δημοσιευμένες σε άρθρα και βιβλία.

1. The John Pendlebury Family Papers/British School at Athens. 2. Grundon 2017. 3. Grundon 2017. 4. Αρχείο Κώστα Μαμαλάκη). 5. Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου). 6. Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου. 7. The John Pendlebury Family Papers/British School at Athens. 8-9. The John Pendlebury Family Papers/British School at Athens. 10. Αρχείο Νικολάου Πλάτωνος.

ABSTRACT

John D.S. Pendlebury

A warrior archaeologist

«*Since everything will end well, why should we be so afraid?*»

George A. Tzorakis

PhD Archaeologist

Themes in Archaeology 2023, 7(1-2): 42 - 57

A publication in the press of 1947, about the first Memorial of John D. S. Pendlebury, the British archaeologist and hero of the Battle of Crete, in Heraklion, gave the impetus for this brief tribute to his impressive presence in action in Crete. Special emphasis is given, here, to the military action of J. Pendlebury in Crete, which is generally ignored. It is attempted, primarily, to highlight his unusual relationship with the local people and to investigate the reasons why the Cretans trusted J. Pendlebury more than any other partner in the Battle of Crete and the subsequent Resistance. The descriptions in the press of the forgotten Memorial for J. Pendlebury, capture the climate of the time towards the dead Hero. This ceremony is fully described in the present article, thanks to the comparison of two rare photographs from the archive of the British School of Athens and perhaps one more from the Archive of Nicolaos Platon, which illustrate the event. At the same time, a short tribute in a local newspaper that outlines the human portrait of the British Captain, a few hours before the explosion of the Battle of Crete, constitutes, in our opinion, one of the most eloquent testimonies for the analysis of J. Pendlebury's personality. The above aspires to be just a small reminder of John Pendlebury's footprint in Crete, in view of the 120th anniversary of the birth of the hero archaeologist. It is to be hoped that this anniversary will be an occasion to review his entire work and to remind Crete's debt towards its own history and the memory of the Hero. Cretans honored him in the past by giving his name to a street in Heraklion, but the promised setting up of his bust remains to be fulfilled.

Key words: D. S. Pendlebury, N. Platon, A. Grigorakis-Satanas, Battle of Crete, Villa Ariadne, I. Mourellos